

فرہنگ موضوعی ادب پارسی

دیرہ

اقبالنامہ نظامی

بہ ہمراہ متن کامل آن

تصحیح و تالیف: قادر فاضلی

عنوان و نام پدید آور : فرهنگ موضوعی ادب پارسی ویژه اقبالنامه / تصحیح و تألیف قادر فاضلی .

مشخصات نشر : تهران : فضیلت علم ، ۱۳۸۷ .

مشخصات ظاهری : ۳۹۰ ص .

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۷۳۹۳-۲۷-۰

وضعیت فهرست نویسی : فیا .

موضوع : نظامی ، الیاس بن یوسف ، ۵۳۰ ق - ۶۱۴ ق . اقبالنامه -- فهرست مطالب .

موضوع : شعر فارسی -- قرن ۶ ق .

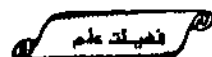
شناسه افزوده : فاضلی ، قادر ، ۱۳۴۱- ، مصحح .

شناسه افزوده : نظامی ، الیاس بن یوسف ، ۵۳۰ ق - ۶۱۴ ق . اقبالنامه .

رده بندی کنگره : ۱۳۸۷ ف۴/۵۱۲۶ PIR

رده بندی دیویی : ۸۵۱/۲۳

شماره کتابشناسی ملی : ۱۵۳۷۸۴۵



عنوان کتاب : فرهنگ موضوعی ادب پارسی ویژه اقبالنامه

تصحیح و تألیف : قادر فاضلی

حروفچینی : پلیکان

نوبت چاپ : اول ۱۳۸۹

تعداد : ۲۰۰۰ جلد

لیتوگرافی : الهادی

چاپخانه : الهادی

ناشر : فضیلت علم

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۷۳۹۳-۲۷-۰ ISBN:978-964-7393-27-0

قیمت دوره ۶ جلدی : ۶۵۰۰۰ تومان

تلفن مرکز بخش : ۰۲۱-۶۶۴۳۶۶۹۶ ۰۲۱-۶۶۴۳۹۹۲۶

فهرست

متن اقبالنامه

۶۴ افسانه	۱۳ مقدمه
۶۷ اغانی ساختن افلاطون بر مالش ارسطو	۱۵ متن اقبالنامه
۷۱ حکایت انگشتی و شبان	۱۷ خردنامه
۷۵ احوال سقراط با اسکندر	۱۸ نیایش به درگاه باری تعالی
۸۲ گفتار حکیم هند با اسکندر	۱۹ در نعت پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله
۸۹ خلوت ساختن اسکندر با هفت حکیم	۲۱ تازه کردن داستان و یاد دوستان
۹۰ گفتار ارسطو در آفرینش نخست	۲۸ در اندازه هر کاری نگاه داشتن
۹۲ گفتار والیس در آفرینش نخست	۲۹ در ستایش ممدوح
۹۲ گفتار بلیناس در آفرینش نخست	۳۲ خطاب زمین بوس
۹۳ گفتار سقراط در آفرینش نخست	۳۴ آغاز داستان
۹۳ گفتار فروریوس در آفرینش نخست	۳۹ در اینکه چرا اسکندر را ذالقرنین گویند
۹۳ گفتار هرمس در آفرینش نخست	۴۳ داستان اسکندر با شبان دانا
۹۳ گفتار افلاطون در آفرینش نخست	۴۴ افسانه گویی شبان
۹۵ گفتار اسکندر در آفرینش نخست	۴۷ افسانه ارشمیدس با کنیزک چینی
۹۵ گفتار حکیم نظامی در آفرینش نخست	۵۰ مرگ همسر نظامی
۹۷ رسیدن اسکندر به پیغمبری	۵۱ افسانه ماریه قبطیه
۱۰۱ خردنامه ارسطو	۵۱ مطرب نامه
۱۰۶ خردنامه افلاطون	۵۴ افسانه خراسانی و فریب دادن خلیفه
۱۰۹ خردنامه سقراط	۵۶ بازگشت به افسانه
۱۱۴ جهان گردی اسکندر با دعوی پیغمبری	۵۸ افسانه نانوای بیتوا و توانگری وی به طالع پسر
۱۱۴ شکوه نظامی از روزگار پیری	۵۸ افسانه
۱۲۸ رسیدن اسکندر به عرض جنوب... سرپرستان	۶۴ انکار کردن هفتاد حکیم سخن هرمس را

انجامش روزگار ارسطو	۱۷۷	گذر کردن اسکندر دیگر باره به هندوستان .	۱۳۵
انجامش روزگار هرمس	۱۷۹	یاد جوانی	۱۳۵
انجامش روزگار افلاطون	۱۸۰	رسیدن اسکندر به حد شمال...	۱۴۸
انجامش روزگار والیس	۱۸۱	بازگشتن اسکندر از حد شمال به عزم روم .	۱۵۶
انجامش روزگار بلیناس	۱۸۳	وصف تابستان	۱۵۶
انجامش روزگار فروریوس	۱۸۵	وصیتنامه اسکندر	۱۵۹
انجامش روزگار سقراط	۱۸۶	وصف خزان	۱۵۹
انجامش روزگار نظامی	۱۸۷	سرگندنامه اسکندر به سوی مادر	۱۶۴
ستایش ملک عزالدین مسعود بن ارسلان .	۱۸۸	رسیدن نامه اسکندر به مادرش	۱۷۲
دعای پادشاه	۱۸۸	وصف زمستان	۱۷۲
انجامش اقبالنامه	۱۹۱	نالیدن اسکندروس در مرگ پدر	۱۷۴

فهرست

فرهنگ موضوعی اقبالنامه

آ - الف	
۲۰- اسکندر (مريض شدن او)..... ۲۲۸	۱- آدم ﷺ..... ۱۹۷
۲۱- اسکندر (مرگ او)..... ۲۳۱	۲- آرزومندی و سالخوردگی..... ۱۹۷
۲۲- اسکندر بعد از پیامبری..... ۲۳۴	۳- آغاز جهان مادی..... ۱۹۷
۲۳- اسکندر و بیت المقدس..... ۲۳۵	۴- آغاز جهان هستی..... ۲۰۱
۲۴- اسکندر و وحی آسمانی..... ۲۳۵	۵- آیه..... ۲۰۲
۲۵- اسکندر و پیغمبری او..... ۲۳۶	متن و ترجمه آیات..... ۲۰۴
۲۶- اسکندر و حکیم هند..... ۲۳۷	۶- آیین حکمرانی..... ۲۰۷
۲۷- اسکندروس بعد از اسکندر..... ۲۳۹	۷- آیین سخنوری..... ۲۱۵
۲۸- اسکندر و سقراط..... ۲۴۱	۸- آینه اسکندری..... ۲۱۶
۲۹- اسکندر و شبان..... ۲۴۴	۹- ابو معشر..... ۲۱۶
۳۰- اسکندر و علامت گذاری دریایی..... ۲۴۶	۱۰- احسان..... ۲۱۶
۳۱- اسکندر و مادرش..... ۲۴۶	۱۱- اخلاق..... ۲۱۷
۳۲- اسکندر و ماریه..... ۲۴۷	۱۲- اخلاق اجتماعی..... ۲۱۸
۳۳- اسکندر و معجزه او..... ۲۴۸	۱۳- ارزش..... ۲۲۰
۳۴- اسکندر و باغ ارم..... ۲۴۹	۱۴- ارسطو (مرگ او)..... ۲۲۱
۳۵- اعتدال..... ۲۵۰	۱۵- ارسلان شاه..... ۲۲۲
۳۶- افسوس..... ۲۵۱	۱۶- ارشمیدس و ارسطو..... ۲۲۲
۳۷- افلاطون (مرگ او)..... ۲۵۱	۱۷- ارشمیدس و کنیز چینی..... ۲۲۴
۳۸- اقبالنامه (انجام آن)..... ۲۵۱	۱۸- اسکندر..... ۲۲۵
۳۹- اقیانوس..... ۲۵۳	۱۹- اسکندر (ذوالقرنین)..... ۲۲۵
۴۰- الماس..... ۲۵۳	

۴۱- امید به آینده.....	۲۵۴
۴۲- امیدواری.....	۲۵۵
۴۳- اندیشه.....	۲۵۵
۴۴- انسان و جهان.....	۲۵۵
۴۵- انسان و خدا.....	۲۵۶
۴۶- اوتاد.....	۲۵۷

ب - پ

۴۷- باد خزان.....	۲۵۸
۴۸- بحر محیط.....	۲۵۹
۴۹- بخت.....	۲۵۹
۵۰- بخشش.....	۲۵۹
۵۱- بدگوهری.....	۲۶۰
۵۲- بلیناس (مرگ او).....	۲۶۰
۵۳- بندگی.....	۲۶۰
۵۴- بندگی خدا و آزادی.....	۲۶۱
۵۵- بهاریه.....	۲۶۱
۵۶- پاکی.....	۲۶۱
۵۷- پیامبر اکرم ﷺ.....	۲۶۲
۵۸- پیامبر اکرم ﷺ و سایر انبیا.....	۲۶۳
۵۹- پیری و جوانی.....	۲۶۳

ت

۶۰- تدبیر.....	۲۶۴
۶۱- تدبیر حکومت.....	۲۶۴
۶۲- ترس.....	۲۶۴
۶۳- تسلیم و رضا.....	۲۶۵
۶۴- تعدد زوجات.....	۲۶۵
۶۵- تغذیه.....	۲۶۵
۶۶- تلاش.....	۲۶۵
۶۷- توکل.....	۲۶۶
۶۸- تولید و مصرف.....	۲۶۶
۶۹- تهمت.....	۲۶۶

ج - ح

۷۰- جان.....	۲۶۷
۷۱- جنسیت.....	۲۶۷
۷۲- جوهر فرد.....	۲۶۸
۷۳- جهان.....	۲۶۸
۷۴- جهانداری و جهاندوستی.....	۲۶۹
۷۵- چشم زخم.....	۲۷۰

ح - خ

۷۶- حدیث.....	۲۷۲
متن و ترجمه احادیث.....	۲۷۳
۷۷- حرص.....	۲۷۳
۷۸- حسد.....	۲۷۴
۷۹- حشر در آخرت.....	۲۷۴
۸۰- حکمت حوادث.....	۲۷۴
۸۱- حکیمان هفتگانه و اسکندر.....	۲۷۴
۸۲- حمد الهی.....	۲۷۵
۸۳- خدا.....	۲۷۵
۸۴- خدا و جهان.....	۲۷۷
۸۵- خدمت به خلق.....	۲۷۹
۸۶- خردمند.....	۲۷۹
۸۷- خردنامه.....	۲۷۹
۸۸- خردنامه ارسطو.....	۲۸۰
۸۹- خردنامه افلاطون.....	۲۸۴
۹۰- خردنامه سقراط.....	۲۸۸
۹۱- خضر علیه السلام.....	۲۹۱
۹۲- خلقت نخستین.....	۲۹۱
۹۳- خواب.....	۲۹۲
۹۴- خودبینی و خودشناسی.....	۲۹۳
۹۵- خوردن و پوشیدن.....	۲۹۳
۹۶- خور و خواب و شهوت.....	۲۹۳
۹۷- خونریزی.....	۲۹۴

۱۲۶-سقراط (مرگ او).....	۳۱۱
۱۲۷-سقراط و نظامی.....	۳۱۱
۱۲۸-سلامتی.....	۳۱۲
۱۲۹-سلیمان علیهما السلام.....	۳۱۲
۱۳۰-سنگ‌های خنده‌آور.....	۳۱۲
۱۳۱-سیاه‌پوشی در عزا.....	۳۱۴
۱۳۲-شفاعت.....	۳۱۴
۱۳۳-شناخت.....	۳۱۴
۱۳۴-شهریاری.....	۳۱۶
۱۳۵-شیرین‌زبانی.....	۳۱۷

ص

۱۳۶-صبر.....	۳۱۸
۱۳۷-صفات حکمران.....	۳۱۸
۱۳۸-صورتنگری جهان.....	۳۱۸

ط - ظ

۱۳۹-طمع.....	۳۱۹
۱۴۰-ظاهر و باطن وقایع.....	۳۱۹
۱۴۱-ظلم.....	۳۱۹

ع - غ

۱۴۲-عبرت.....	۳۲۰
۱۴۳-عبرت‌آموزی.....	۳۲۱
۱۴۴-عجله و آرامی.....	۳۲۲
۱۴۵-عدالت.....	۳۲۲
۱۴۶-عدالت اجتماعی.....	۳۲۳
۱۴۷-عشق مجازی.....	۳۲۳
۱۴۸-عفو.....	۳۲۵
۱۴۹-عقل.....	۳۲۵
۱۵۰-عماد خوئی.....	۳۲۶
۱۵۱-عناصر اربعه.....	۳۲۶
۱۵۲-عبسی علیهما السلام.....	۳۲۷
۱۵۳-غفلت.....	۳۲۷

۹۸-دانش.....	۲۹۵
۹۹-دانش اسکندری.....	۲۹۵
۱۰۰-داود علیهما السلام.....	۲۹۶
۱۰۱-داوری.....	۲۹۶
۱۰۲-درون و برون.....	۲۹۶
۱۰۳-دعا.....	۲۹۷
۱۰۴-دل.....	۲۹۷
۱۰۵-دلیری.....	۲۹۷
۱۰۶-دنیا.....	۲۹۸
۱۰۷-دنیا و آخرت.....	۲۹۸
۱۰۸-دوست.....	۲۹۹
۱۰۹-دولت و ناز.....	۲۹۹
۱۱۰-دهل‌زنی در بامداد.....	۲۹۹

ر - ز

۱۱۱-روان.....	۳۰۱
۱۱۲-روانشناسی.....	۳۰۱
۱۱۳-روزگار.....	۳۰۱
۱۱۴-روزی.....	۳۰۴
۱۱۵-رهبر.....	۳۰۴
۱۱۶-ریاضت.....	۳۰۴
۱۱۷-زمستان.....	۳۰۴
۱۱۸-زهد سقراط.....	۳۰۵
۱۱۹-زهد یونانیان.....	۳۰۷

س - ش

۱۲۰-سختی و سازندگی.....	۳۰۹
۱۲۱-سخن.....	۳۰۹
۱۲۲-سخن نظامی.....	۳۰۹
۱۲۳-سَدَّ اسکندری.....	۳۱۰
۱۲۴-سروش سخن.....	۳۱۰
۱۲۵-سمادت و شقاوت روزگار.....	۳۱۰

۱۸۲- مردم زمانه ۲۴۴
 ۱۸۳- مرغ عرشی ۲۴۵
 ۱۸۴- مرگ ۲۴۵
 ۱۸۵- مرگ و حشر آدمی ۲۴۷
 ۱۸۶- مرگ همسر نظامی ۲۴۷
 ۱۸۷- مسعودشاه ۲۴۸
 ۱۸۸- مطرب نامه ۲۵۰
 ۱۸۹- مغنی ۲۵۰
 ۱۹۰- مغنی نامه ۲۵۰
 ۱۹۱- موسی علیه السلام ۲۵۲
 ۱۹۲- موسیقی ۲۵۲
 ۱۹۳- موسیقی افلاطون و ارسطو ۲۵۴
 ن - و
 ۱۹۴- نتیجه اعمال ۲۵۸
 ۱۹۵- نسبیت ۲۵۸
 ۱۹۶- نصیحت ۲۵۸
 ۱۹۷- نظام احسن ۲۵۹
 ۱۹۸- نظامی ۲۶۰
 ۱۹۹- نظامی (همسر او) ۲۶۲
 ۲۰۰- نظامی (سخن او) ۲۶۳
 ۲۰۱- نظامی (عمر او) ۲۶۳
 ۲۰۲- نظامی و حکیمان روم ۲۶۳
 ۲۰۳- نظامی و خضر ۲۶۴
 ۲۰۴- نظامی و عمر او در تنظیم اقبالنامه ۲۶۴
 ۲۰۵- نظامی همت او ۲۶۴
 ۲۰۶- نقد ۲۶۵
 نقد اقبالنامه ۲۶۸
 ۲۰۷- نیایش ۲۷۱
 ۲۰۸- نیکی و نیک نامی ۲۷۲
 ۲۰۹- والیس (مرگ او) ۲۷۲
 ۲۱۰- وزیر مسعودشاه ۲۷۳

۱۵۴- غفلت و بیداری ۲۲۷
 ۱۵۵- غم مردگان ۲۲۷
 ف - ق
 ۱۵۶- فال بینی ۲۲۸
 ۱۵۷- فرزادنگی و هدایت حکومت ۲۲۸
 ۱۵۸- فرزندان نظامی در قصر مسعودشاه ۲۳۰
 ۱۵۹- فروریوس (مرگ او) ۲۳۱
 ۱۶۰- فعل نیک ۲۳۱
 ۱۶۱- فطرت ۲۳۱
 ۱۶۲- قابلیت ۲۳۲
 ۱۶۳- قبول حق ۲۳۲
 ۱۶۴- قدرت الهی ۲۳۲
 ۱۶۵- قسم نامه ۲۳۳
 ۱۶۶- قصه و حکمت آن ۲۳۴
 ۱۶۷- قناعت ۲۳۴
 ۱۶۸- قندهار ۲۳۴
 ۱۶۹- قیاس ۲۳۵

ک - گ

۱۷۰- کار و بیکاری ۲۳۶
 ۱۷۱- کم خوری ۲۳۶
 ۱۷۲- کیفیت خلقت ۲۳۷
 ۱۷۳- کیمیاگری ۲۳۷
 ۱۷۴- کینه ۲۳۸
 ۱۷۵- گنج و رنج ۲۳۸
 ۱۷۶- گنج ۲۳۸

م

۱۷۷- مادر اسکندر و دیدن نامه او ۲۳۹
 ۱۷۸- مار و گنج ۲۳۹
 ۱۷۹- ماریه قبطیه شامی ۲۴۰
 ۱۸۰- مثل اسکندری ۲۴۲
 ۱۸۱- مدینه فاضله ۲۴۲

۲۱۷- هنر.....	۳۷۳.....
۲۱۸- هوای نفس.....	۳۷۴.....
۲۱۹- یاجوج (اوصاف آن).....	
۲۲۰- یاجوج و اسکندر.....	۳۷۵.....
۲۲۱- یوسف علیه السلام	۳۷۵.....
۲۲۲- یونس علیه السلام	۳۷۵.....
۲۸۱- اشعار برگزیده.....	۳۷۷.....
۲۱۱- وصیت اسکندر به مادرش.....	
۲۱۲- وفا.....	
ه - ی	
۲۱۳- هرمس.....	۳۷۵.....
۲۱۴- هرمس (مرگ او).....	۳۷۵.....
۲۱۵- هرمس و حکیمان روم.....	۳۷۵.....
۲۱۶- همسایگی.....	۳۷۷.....

مقدمه

اقبالنامه که آن را خردنامه اسکندری نیز نامیده‌اند ششمین دفتر از دفاتر خمسة نظامی است که بخش دوم دفتر پنجم را تشکیل می‌دهد. دفتر اول (مخزن الاسرار) دفتر دوم (خسرو و شیرین) دفتر سوم (لیلی و مجنون) دفتر چهارم (هفت‌پیکر یا بهرامنامه) دفتر پنجم (اسکندرنامه) که این دفتر از دو بخش شرفنامه و اقبالنامه تشکیل شده است. از مجموع حدود ۱۱ هزار بیت دفتر پنجم حدود ۷ هزار بیت متعلق به شرفنامه و بقیه به اقبالنامه تعلق دارد.

در فرهنگ موضوعی اقبالنامه بیش از ۲۲۰ موضوع استخراج شده و ابیات مربوط به هر موضوع تحت آن قرار داده شده است که پژوهشگر را در رسیدن به موضوعات مورد نیاز خود یاری کرده و از مراجعه به اصل کتاب و صرف وقت زیاد برای رسیدن به یک موضوع بی‌نیاز می‌کند.

با بررسی فرهنگ موضوعی اقبالنامه این نکته به دست می‌آید که جناب نظامی به اسکندر در این دفتر، بیشتر چهره معنوی و علمی داده است تا چهره حکمرانی. برخلاف شرفنامه که آنجا جنبه حکمرانی آن بر سایر جهات او غلبه داشت. کی از دلایل خردنامه نامیده شدن این دفتر، محتوای خردمندانه آن است که سخن از اعتقادات، اخلاقیات، مسائل مختلف علمی به میان آمده و هر کدام از موضوعات را از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار داده است. خردنامه‌های متعدد که به نام هر یک از حکیمان و دانشمندان مختلف سروده شده است حاکی از این حقیقت است. البته این کتاب که خردنامه اسکندری نامیده شده است، در واقع خردنامه نظامی است که در قصه اسکندر بیان می‌شود که خود این قصه نیز قصه نظامی است. به عبارت دیگر جناب نظامی قصه خود و خرد خود را به نام دیگران به رشته تحریر آورده است. نه اسکندر کاملاً همان

اسکندری است که نظامی می‌گوید و نه سقراط و ارسطو و... کاملاً همان‌هایی هستند که نظامی گفته است. این اسکندر، اسکندرِ نظامی است همانگونه که سقراط و افلاطون و جالینوس و... سقراط و افلاطون نظامی هستند.

نظامی شاکله یک حکومت ایده‌آل و موفق را در عدالت محوری آن دانسته و اصول یک حکمرانی را در قصه اسکندر به عنوان حکمرانی موفق و عادل و... بیان کرده است. حاکم هر قدر هم توانا و دانا باشد نیازمند شورای اهل حلّ و عقد می‌باشد که مرکب از دانشمندان متعدد در رشته‌های گوناگون است.

آنچه نظامی در خردنامه‌ها به دانشمندان مختلف نسبت می‌دهد کاملاً مطابق با مبنای علمی آنها نبوده بلکه اطلاعاتی است که نظامی از راه مطالعه آثار قُدماء به دست آورده است. به همین دلیل محتوای آنها در بسیاری از موارد، مشترکات فراوان دارد. در خاتمه خردنامه‌ها که نظامی به بیان خردنامه نظامی می‌پردازد، ملاحظه می‌شود که همان حرف‌های منسوب به ارسطو و سقراط و افلاطون و... را به نوعی دیگر و مقداری شفاف‌تر و عمیق‌تر بیان کرده است. زیرا خردنامه افلاطون هم در واقع خردنامه نظامی بوده و خردنامه سقراط و... همه خردنامه‌های نظامی‌اند و از این رو در هر کدام از آنها جای پای چندین آیه و حدیث دیده می‌شود. امید است خواندن این آثار، موجب شکوفا شدن خردنامه‌های هر یک از ما که علاوه بر خردنامه جمعی خردنامه فردی نیز داریم شده باشد.

قادر فاضلی

تهران

۱۳۸۷/۷/۷